

כל הכלים יורדים לידי טומאתן במחשבה²²

בקדושין פרק האומר (נ"ט ע"א) פליגי רבי יוחנן וריש לקיש במקדש לאחר ל' יום וחזרה בה, שר' יוחנן אומר חזרת דאתי דיבור ומבטל דיבור, ור"ל אמר אינה חזרת לא אתי דיבור ומבטל דיבור. ומבאר הגמ' דנתינת מעות ליד אשה לר"ל כי מעשה דמו. ופירש"י (ד"ה דכי מעשה דמו):

"ואע"פ שלא חלו מיד הוי מעשה מיהא לחול לאחר ל' והא דקרי ליה דיבור משום דלאו מעשה ממש הוא".

הרי שמחלוקתם היא בדבר שלא חל מיד אבל כבר נעשה דבר שמכוחו עומד לחול, שר"י סובר שיכול להתבטל גם בלא מעשה היות ועדיין לא חל, ור"ל סובר שדינו כאילו כבר חל ואינו יכול להתבטל.

ושם:

"איתיביה ר"ל לר' יוחנן: כל הכלים יורדין לידי טומאתן במחשבה, ואין עולים מידי טומאתן אלא בשינוי מעשה, מעשה מוציא מיד מעשה ומיד מחשבה, מחשבה אין מוציאה לא מיד מעשה ולא מיד מחשבה. בשלמא מיד מעשה לא מפקה, דלא אתי דיבור ומבטל מעשה, אלא מיד מחשבה מיהא תפיק! שאני מחשבה דטומאה, דכי מעשה דמי, וכדרב פפא, דרב פפא רמי: כתיב (ויקרא י"א) 'כי יתן וקרינן 'כי יותן', הא כיצד? כי יותן דומיא דכי יתן, מה יתן דניחא ליה, אף יותן דניחא ליה".

ופירש"י:

"יורדין לידי טומאה במחשבה – כגון גולמי כלים דאמר בהכל שוחטין (חולין כ"ה ע"א) כל שעתיד לשוף לשבץ ולגרה, ואמר התם דאכתי חסרון מלאכה הוא וטהורים, ואם הישב עליה שלא לשוף ושלא לשבץ הביאתו מחשבה זו לידי גמר מלאכה מכאן ולהבא. ואין עולין מידי טומאתן – משקבלוה. אלא בשינוי מעשה – שיעשה בה מעשה לקלקלם שישברם או ינקבם, וכן עד שלא יקבלו טומאה אין עולין מתורת קבלת טומאה שירדו במחשבה זו אלא בשינוי מעשה, עד שיתחיל לשוף לשבץ ולגרה".

והנה פירש"י קשה בכמה קושיות:

א. בכמה מקומות בש"ס הובאה מימרא זו דכל הכלים יורדין לידי טומאתם במחשבה וכו', בשבת (נ"ב ע"ב), בסוכה (י"ג ע"ב), ובמנחות (ס"ט ע"א), ובכולן פירש"י דאיירי בדונמא דמתני' כלים (פכ"ו מ"ט) גבי עור שהוא טמא מדרם, שראוי כמו שהוא להשתמש בו לישיבה או לשולחן, וחשב עליו לרצועות וסנדלים, שאז צריך חיתוך

²² נדפס בקובץ 'בית אברהם', התשל"ח.

קוּבֵץ שִׁפְתֵי כֹהֵן

ותיקון וממילא אינו כלי לגבי רצועות, אינו עולה מטומאתו בכך עד שיתן בו את האזמל שזוהי תחילת מלאכת הרצועות והסנדלים, שזוהו מעשה. ומדוע שינה כאן מפירושו בכל מקום.

ב. לדין זה דגלמי כלים כל שעתידי לשוף ולשבץ וכו' והיינו שאותם כלי מתכות אינם ראויים כלל למלאכתם, ולא כעור שראוי כמות שהוא לישיבה או לשולחן, שמחשבה שלא לשוף ולשבץ מועילה להוריד לטומאתן אין מקור מפורש בש"ס, ומדוע הביא רש"י דוגמא שכזו. ואף דבריש פט"ז דכלים איתא: "כלי עץ מאימתי מקבלין טומאה, המיטה והעריסה משישופם בעור הדג, גמר שלא לשוף טמאה", וזהו מעין הדין דגלמי הכלים שהביא רש"י, מכל מקום קשה ביותר מדוע לא הביא רש"י משנה זו שהיא מפורשת במס' כלים. וע"כ צ"ל דדין זה דמיטה מקבלת טומאה רק לאחר השיפה הוא כדפי' ר"ת (בר"ש שם ובתוס' חולין כ"ה ע"א) שאירי בשיפת קיסמים שלא יסרטו בבשרו ואין שיפה זו גמר צורת הכלי אלא רק לנחות תשמיש, וע"ז אם גמר בדעתו שלא אכפת לו ואינו צריך לשיפה זו כדי להשתמש במיטה בעצם מלאכתה הקודמת ואין זה שייך להא דהכלים יורדים לידי טומאתן במחשבה. אבל גלמי כלי מתכות שבעצם אינם כלים עד שישוף, הרי רק מחשבתו היא שהורידה את הכלי לטומאתו ולכן ביאר רש"י הכלל דכל הכלים וכו' גבי גלמי כלי מתכות. אבל שוב הדרא קושיין לדוכתה למה פירש"י דבר שאין לו מקור והניח מלפרש כמתני' דכלים דאירי בעור שחישב עליו לרצועות.

ובסברא זו שכתבנו לחלק בין שיפת מיטה לגלמי הכלים, תישוב סתירה בדברי המאירי. דכאן בקדושין הקשה על פירש"י דמנין לו שגלמי הכלים יורדין לידי טומאתן במחשבה, וז"ל: "דמאחר שאין דרכם במלאכה זו אלא בשיפה ושיבוץ אע"פ שזה גומר בדעתו כן במלה דעתו ואין זה גמר מלאכה". וכיצד הקשה על רש"י והלא זו משנה מפורשת בריש פט"ז דכלים גבי מיטה שהבאנו, והביאה המאירי עצמו בבית הבחירה לסנהדרין (כ' ע"ב), אלא ע"כ לחלק כמ"ש דשאני מיטה שהיא כלי בעצם רק שלא נוח להשתמש בה עד שישוף ומשהחליט שחסרון השיפה אינו מפריע לו לשימוש נגמרה מלאכתה משא"כ בגלמי כלי מתכות.

ג. גבי שאין עולין מטומאתן אלא בשינוי מעשה פירש"י דמשקבלו טומאה אין נטהרין אלא בשבירה. ותימה מה עניין זה לשינוי מעשה. דשבירה הוא דין מיוחד דטהרה בכלים, דכלי שנשבר טהור, ואינה עניין לביטול גמר המלאכה שנעשה בכלי. והנה כשפירש"י שנוי מעשה גבי עור שחשב עליו לישיבה או לשולחן וחזר וחשב עליו לרצועות, שעולה מטומאתו רק בנתינת אזמל משמע שאף מטומאה שהיתה עליו נטהר בנתינת אזמל, אף שהוא שנוי מעשה ולא שבירה. שכ' במס' שבת (דף נ"ב ע"ב): "ולא טהר בכך עד שיתן בו אזמל דהוי שינוי מעשה" (ואפילו לגירסא שם ברש"י לא בטל מתורת כלי לטהר בכך וכו' ג"כ משמע שטהר מטומאה שהיתה לו). וכן משמע מלשון המשנה בכלים: "עור שהוא טמא מדרם וכו' כיון שנתן בו את האזמל טהור", וכן פי' המאירי בקדושין כאן דנטהר אף מטומאה שהיתה לו.

ואף שבמנחות (ס"ט ע"א) גבי פיל שבלע כפיפה המצרית והקיאה דרך בית הרעי פירש"י: "הא דאין עולין מטומאתן אלא בשינוי מעשה - כגון נשברו טהור", הוא משום דפיל

קוּבֵן שֵׁפֵתֵי כֹהֵן

שבלע כפיפה המצרית לא שינה כלום בבליעתו את יחוד ושימוש הכלי לייחוד ושימוש אחר שחסר עוד תיקון, ורק ס"ד שבליעת הכפיפה והקאתה תדון כביטול שם כלי ממנה לגמרי, וע"ז פירש"י דביטול שם כלי הוא רק ע"י שבירה המטהרתו ע"י שנתבטל. אבל מדוע פירש כאן גבי גלמי כלים שבעצם אינם כלים ורק חשב עליהם שנגמרו שחלוק הדין בין אם נטמאו כבר, לבין אם לא נטמאו שבטל גמר המלאכה שלהם אם התחיל לשוף. ואף אם נימא שהדין דין אמת מה שייך לעניין הנדון כאן, ולא הל"ל אלא רק שאם לא נטמאו אינם עולים מתורת קבלת טומאה אלא במעשה שיתחיל לשוף.

ונראה לומר דבאמת סוגית הגמ' קשיתי לרש"י והכריחה אותו לפרש אחרת מבשאר מקומות. דהנה כפי המבואר בסוגיין פליגי ר"י ור"ל במעשה שלא נגמר אם אפשר לבטלו. וקשה דמה עניין כל הכלים שיוורדין לידי טומאתן במחשבה לכאן, שהרי אם נימא דתוקף מחשבה לייחוד הכלי, היינו שהכלי כבר נתייחד לשימוש מוריד עליו טומאה א"כ כבר נגמר הכלי ומה שייך למעשה שעוד לא נגמר רק שעתידי ליגמר. והנה בתוס', ובתו"י שהביא מהרש"א, וריטב"א הרגישו בכך ופי' שהכלי עדיין לא נטמא מחמת המחשבה, רק שעכשיו ראוי ליטמא. אבל נראה שרש"י לא פירש כן, שלא הזכיר טומאה כלל אלא גמר מלאכה, ונראה שלשיטתו גמר המלאכה הוא גמר המעשה הנדון כאן. ועוד הוקשה לו מה שייכות דברי רב פפא דהכשר פירות לכאן, דרב פפא יליף ממסורת ומקרא דניחותא דהכשר פירות חשובה כמעשה בידים, ולכאורה במה נבדל הכשר פירות בניחותא לבין הכשר בידים, בשניהם הוכשר הפרי לקבל טומאה ולא נטמא ממש. ואם נפרש שר"י רצה לתרץ שיש גזירת הכתוב בטומאה שאף דבר שעדיין לא נגמר בפועל יש לו חשיבות ותוקף של דבר שכבר נגמר ואינו יכול להתבטל, היכן ראה זאת בדברי רב פפא. ולכן נראה שרש"י יצא לדון בדבר חדש. דהנה נראה שמה שצריך גמר מלאכה בכלי הוא משום שמהות כלי הוא מה שעומד לשימוש אדם, וא"כ פירוש גמר מלאכה בכלי הוא שמעתה נראה לשימוש אדם על פי דרך השתמשות רגילה. ולכן ודאי ששימוש בפועל מגדיר, בדרך כלל, את הדבר שמשתמשים בו ככלי, שהרי השימוש בפועל הוא שורש דין כלי, שכאמור הוא דבר שמשתמשים בו.

ולכן נראה שיש שתי דרכים להגדיר כלי לעניין טומאה. האחת משתגמר מלאכתו שאז הוא עומד ומוכן לשימוש לכל בני האדם, והשניה משישתמש בו בפועל שאז הוא כלי מחמת שמשתמשים בו, אא"כ השימוש בו בפועל הוא כ"כ משונה ורחוק עד שאמרינן שאותו אדם אינו משתמש בכלי אלא בדבר שאינו ראוי לשימוש (ועיין כעין זה לגבי מדרם בתוספתא כלים ב"ב פ"ב הובאה בר"ש כלים פכ"ב מ"ט). אבל אם אין השימוש משונה ורחוק רק שהכלי לא נגמר לפי דעת רגילה של בני אדם, מכל מקום מקבל טומאה במה שמשתמשים בו בפועל, כי מה שלא נגמר אינה מניעה בעצם מגדר כלי רק שאמרינן שחסר מה שיגדיר אותו ככלי, אבל שימוש בפועל ג"כ יכול להגדירו ככלי.

וא"כ י"ל שרש"י פי' שמחשבה להשתמש גורמת שהכלי עומד להשתמש בו בפועל, ומחמת זה מקבל טומאה אף שלא השתמשו בו במעשה. אבל הדבר הזה אמור רק לגבי כלי שלא נגמרה מלאכתו, שאז אמרינן שהמחשבה מורידתו לתורת קבלת טומאה מאחר ועומד לשימוש. אבל בדבר שנגמרה מלאכתו לתשמיש מסויים כגון עור שנגמרה מלאכתו לשולחן וחשב עליו להשתמש בו לשולחן, הנה עומד העור לתשמיש שולחן מחמת עצמו כיון שראוי לשולחן לכל בני אדם שהרי מלאכתו נגמרה, והמחשבה רק מגדירה אותו

קוּבֵץ שִׁפְתֵי כְהֵן

כשולחן וא"כ כאן מחשבה היא הגמר ממש שבה נעשה לכלי ואינו צריך שמוש בפועל וממילא אין אנו צריכים לומר שכה המחשבה הוא במה שמעמידה את החפץ לשמוש בפועל.

ולכן כשאותבי ר"ל לר"י ממתני' דכל הכלים לא יכול הי' רש"י לפרש דאיירי בעור שחשב עליו לשולחן, כי במקרה זה הרי מחשבתו לשולחן גומרת את הגדרתו ככלי ואין צורך בעמידתו כעת לשימוש בפועל שהרי נגמרה מלאכתו, כאמור, ואז ודאי שמחשבה זו היא כמעשה ואין מכאן כל קושיא לר"י שאמר שדבר שלא נגמר עדיין ניתן לביטול. ולכן פירש"י שבהכרח מעמיד ר"ל מתניתין דכל הכלים בגוונא דמתני' דמס' חולין בגלמי כלי מתכות שאמרינן שאם חשב להשתמש בהם כמו שהם יורדים לתורת קבלת טומאה במחשבה זו. וכאן מחשבה אינה הגדרת כלי, שע"ז הקשה המאירי היטב שתבטל מחשבתו שהרי מגדיר דבר שאינו אמת, שאינו יכול להגדיר מה שאינו כלי ככלי, אבל מחשבתו שישתמש בכלי בפועל עושה שהכלי עומד לשימוש בפועל, ואף שגדר כלי לא נגמר בזה ממש כל זמן שלא השתמש, מכל מקום חזינן דדבר שעומד ליגמר ע"י מעשה שנעשה ג"כ אי אפשר לבטל במחשבה או בדיבור בעלמא, וראי' שלא כר"י שאמר שכל זמן שדבר לא נגמר בפועל ממש אפשר לבטלו במחשבה או בדיבור.

והנה פי' המאירי בחולין (כ"ב ע"א) אמתני' דטהור בכלי מתכת טמא בכלי עץ שאיירי בגלמי כלי מתכות, וז"ל:

"מפני שדרך כלים אלו הוא שהם נעשים לכבוד ולהתכבד בהם לפני האורחים [שאינן מכבדים להשתמש בכלי עץ] ואחר שכן אין דרכם של אלו גם כן להשתמש בהם עד שיגמר עניינם מכל וכל, וכלים אלו הם הנקראים בלשון התלמוד גלמי כלי מתכות. וכיוצא בהם טמא בכלי עץ הואיל ונגמרה חטיבתם אע"פ שלא נגמר עניינם מכל וכל, אחר שראויים למלאכה שנעשו בשבילה, מפני שכלים אלו עיקרם להשתמש בהם בני אדם שאינם מקפידים על ההידור כגון דלת העם ואף הם משתמשים בהם כל זמן שחטיבתם מספקת בכדי שיעור אכילתם והרי נגמרו".

ובזה יבואר מה שפירש"י שגם גלמי כלי מתכות אף שלכל בני אדם אינם נחשבים גמורים בלא שיפה מחשבתו עושה אותם לעומדים לשימוש בפועל כמו גלמי כלי עץ.

וזה דווקא בסוגיין בקדושין אבל במס' שבת (נ"ב ע"ב) גבי שיר של אדם שיחדו לבהמה ובמס' פוכה (י"ג ע"ב) גבי קצצן לאכילה ונמלך עליהן לסיכוך שזו שאלה של ביטול הגדרת דבר הראוי לתשמיש מסויים מצד עצמו והגדרתו לתשמיש אחר, דברים אלו שייכים לביטול הגדרת כלי מעור שראוי לשולחן וחשב עליו לרצועות שהם עניין אחד ממש. ולכן שם פירש"י כפשוטו כמשנה מפורשת שקושיית כל הכלים יורדין לידי טומאתן במחשבה במקומות אלה היא קושיא שאי אפשר לבטל חפץ שהוגדר לתשמיש מסויים מתורת קבלת טומאה משא"כ בקדושין, כאמור, שאין הנדון הגדרת הכלי, אלא מחשבה שעל ידה יעמוד הכלי לשמוש בפועל.

קוּבֵץ שִׁפְתֵי כְהֵן

ונראה שגם במנחות (דף ס"ט) גבי פיל שבלע כפיפה המצרית והקיא, שהס"ד היתה שתתבטל הגדרתו לכלי מחמת זה, והקשתה הגמ' שא"א לבטל הגדרת כלי במחשבה בעלמא ולכן גם שם פי' רש"י קושיית הגמ' מעור שחשב עליו לשולחן ונמלך לעשותו רצונית.

והנה י"ל שכל דבר שחשוב מעשה ויש לו תוקף של מעשה גמור בחינתו היא שאף מעשה אינו מבטלו מעיקרא, שמעשה ממש אינו יכול להתבטל מעיקרו כאילו לא היה, אלא שלפעמים יכול מעשה חדש לבטלו מכאן ולהבא, כשם שקדושין מתבטלים ע"י גט מכאן ולהבא. אבל כאשר דיבור מבטל דיבור הרי זה בגדר חזרה וביטול מעיקרא וזו הנפ"מ בין דיבור למעשה.

ולכן בגלמי כלי מתכות שאמרינן שאם חשב עליהן להשתמש בהם כמות שהם והתחיל לשוף ולשבץ שאינם מקבלים עוד טומאה צריך לומר שדין זה הוא רק מכאן ולהבא ולא שמבטל את המחשבה הראשונה, שא"כ אין למחשבה הראשונה תוקף שאי אפשר לבטלה. ולכן פירש"י במה שעולין מידי טומאתן בשינוי מעשה היינו בשבירה ולא במה שיתחיל לשוף, כי אם כבר נטמאו והיו עולים מטומאתן ע"י שיתחיל לשוף ע"כ ה"א דהשיפה מבטלת המחשבה הראשונה מעיקרא, וזה לא יתכן כמ"ש. וממילא מבואר דגם מה שאם לא נטמאו עדיין שיפה מוציאתן מידי תורת קבלת טומאה, היינו לא ביטול המחשבה מעיקרא אלא מעשה חדש המוציא ממה שחשב להשתמש בכלים כמו שהם. וזה מה שהקשה ר"ל לר"י שרואים שאף שלא השתמש בפועל אלא חשב להשתמש א"א לבטל מחשבה זו מעיקרא כלל ורואים שלא אתי דיבור ומבטל דיבור.

וכ"ז דווקא בגלמי כלים, אבל בעור שחשב עליו לשולחן ונתן בו אומל הרי נשתנתה הגדרתו וכעת אינו עוד שולחן כלל ולכן אע"פ שנטמא כבר, עולה מטומאתו גם בלי שבירה אלא בנתינת אומל בעלמא.

ותירץ ר"י לר"ל דמחשבה דטומאה יש לה תוקף של מעשה בפועל. דהרי מן המסורת שכתוב כי יתן ילפינן ששם אוכל לגבי טומאת אוכלין נגמר בפרי במעשה ממש של נתינת מים, ומ"מ מהמקרא רואים שבניחותא של כי יותן ג"כ חשיב מעשה נתינה, וא"כ יש למחשבה תוקף של מעשה, ולכן מה שגלמי הכלים יורדין לטומאתן במחשבה אין זה דווקא מחמת שעומדים לשימוש בפועל על ידי המחשבה כפי' ר"ל, אלא מחמת שהמחשבה וההחלטה שהכלי גמור חשובים כאילו כבר גמר את הכלי בפועל וזהו גמר שנגמר כבר ולא שעומד ליגמר (או אפשר לפרש שהמחשבה להשתמש נחשבת כאילו השתמש בפועל בכלי) ולכן אין מחשבה מוציאה ממנו, וכזה אתו דברי רש"י כפתור ופרח.

ובזה יבואר ג"כ מה דאיתא במנחות (דף כ"ד ע"א) מדין שעשאו וילון טהור מן המדרס. ופירש"י שפרשו לפני הפתח וקבעו שם, ולא פי' שעשה איזה שינוי מעשה. וכן בסנהדרין (דף מ"ח ע"ב) גבי כיפה שהוא טמא מדרס ונתנו לספר טהור מן המדרס ופי' רש"י דבטיל ליה שם מדרס דאומרים לו עמוד ונעשה מלאכתנו. והקשו התוספות דהא כל הכלים אין עולים מטומאתם אלא בשינוי מעשה ובשבת (דף נ"ח ע"א) פי' גבי כפה שהיות ונאסרה בהנאה במה שיחדה לספר תורה חשוב בשינוי מעשה, ורש"י לא פי' מזה כלום.

קוּבֵץ שִׁפְתֵי כְהֵן

ונראה דהא דכל הכלים יורדין לידי טומאתן במחשבה אינו משום חומרא דטומאה אלא דחפץ מקבל שם כלי במחשבה וביחוד לתשמיש דזהו מעניין כלי שמהותו שעומד לשימוש אדם (וזהו גם עניין אוכל כבסוכה נדף י"ג ע"כ)) ולכן במחשבה שישתמש בו כבר נעשה כלי. ולכן איתא דין זה גם לקולא שכשחושב על מדרס שישתמש בו לכלי, כבר נחשב כעומד לשימוש בפועל ואומרים עמוד ונעשה מלאכתנו. ודווקא כלי שנעשה כלי במחשבה עולה מטומאתו דווקא בשינוי מעשה, אבל במדרס הדין הפוך שבייחוד בעלמא נעשה כלי, ובטל ממנו שם מדרס.

ובזה תבואר התוספתא דכלים (ב"ב פ"ו):

"כפה של זקינה שהוא טמא מדרס ונתנתו לספר ר' מאיר מטהר ור' יוסי מטמא כל הכלים יורדין לידי טומאתן במחשבה ואין עולין מידי טומאתן אלא בשנוי מעשה, ר' יהודה אומר שינוי מעשה לקלקול".

וקשה הקשר שבין דין כפה שנתנתו לספר לכין דין כל הכלים, ועיין בחסדי דוד (פארדו) על התוספתא שהתקשה בזה ומה שתי' לדעת התוס' שהבאנו שאיירי דווקא שהי' שינוי מעשה או שאיסור הנאה חשוב כשינוי מעשה. אבל לרש"י יש לפרש שהדין שטומאת מדרס פוקעת מהכפה הוא מחמת הייחוד לספר וייחוד בעלמא כבר נותן שם כלי לעניין שעומד לתשמיש ואומרים עמוד ונעשה מלאכתנו. ולכן הדין דכל הכלים וכו' הוא ביאור למה שהכפה נטהרת מטומאת מדרס. וזה מה שרש"י לא הצריך שינוי מעשה גבי וילון וכפה שהלך לשיטתו בקדושין שעניין מחשבה בכלי הוא מצד מה שהמחשבה מייחדת אותו לשימוש.